

Матвійчук Андрій Васильович

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-4051-2484>

e-mail: matvijchuk@nas.gov.ua

СПОСОБИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ НА ШЛЯХУ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ

Резюме

З'ясовано, що сучасна «криза ідентичності» криє в собі намір держав відсторонитися від культурної асиміляції як наслідку глобальних світових процесів, продиктованих ситуацією невизначеності, коли національні культурні самобутності можуть зазнавати руйнації, а нові ідентичності ще чітко невизначені. Актуалізовано позицію С. Гантингтона, згідно з якою коли «приходить криза ідентичності, для людей в першу чергу має значення кров і віра, релігія і сім'я. Люди гуртуються з тими, у кого ті ж коріння, церква, мова, цінності й інститути, і тримаються на відстані від тих, у кого вони інші». Проаналізовано, що дійсно, такі умови сьогодні є причинами відродження патріархальних культурних самобутностей і навіть фундаменталізмів. Разом з тим застережено, що держави, котрі подекуди виявляють схильність до відродження етнокультурної національної ідентичності, можуть ризикувати опинитися обабіч об'єктивних процесів розвитку глобалізації. Водночас не виключається і сценарій, коли відродження патріархальної ідентичності може не відсторонювати держави від участі у процесах глобалізації, і при цьому залишаються збереженими національні культурні здобутки.

Зазначається, що Україна як держава, що тільки-но стала на шлях свого незалежного розвитку, одразу опинилася в ситуації вибору свого геополітичного майбутнього. В даному випадку, підкреслюється, є вельми важливим усвідомлювати всі сутнісні особливості глобальних тенденцій розвитку, які посилюють тенденції до розмивання всіляких національних кордонів, як в економічній, політичній, так і у культурній сферах оскільки від цього залежить те, якою буде подальша перспектива існування української держави.

Ключові слова: самоорганізація населення, криза ідентичності, глобалізація, цінності, культурна сфера, національна держава.

Вступ

Глобалізація як загальносвітовий процес інтеграції економічних, фінансових, соціокультурних аспектів життєдіяльності країн світу не лише відкриває нові можливості для техніко-економічного розвитку, але й трансформує культуру, спосіб життя людей, систему цінностей і настанов, що визначають становище людини в суспільстві. Відповідно, глобалізація руйнує і трансформує традиційні форми ідентичності, і в людей зникає відчуття причетності до певного оточення, сталих та визначених цінностей і орієнтирів [1, с. 415]. Так само руйнуються ідентичності, пов'язані з нацією-державою, що є досить гострою проблемою сьогодення і позначається як «криза ідентичності», яка проявляє себе на всіх рівнях суспільного життя. Даний феномен, як правило, пов'язується з розмиванням етнокультурних засад ідентичності націй. Відповідно з боку держав є прагнення зберегти національні ідентичності, оскільки в умовах глобалізації втрачається підґрунтя, на якому базувалася єдність і монолітність індустриальних країн. Створюється ситуація невизначеності, тобто коли нові ідентичності, що мають прийти на зміну попереднім, ще не сформувалися, а старі цінності зазнають потужного тиску з боку глобалізації. Таким чином, на сьогодні актуалізується проблема пошуку адекватних рішень у відповідь на виклики глобалізації.

Методи дослідження

Мета статті полягає в аналізі глобальних процесів, що характеризуються прагненнями підвести розвиток світової цивілізації до єдиних стандартів співжиття. Дані процеси розвивають всілякі суперечності навколо явищ глобальних трансформацій світу. Методологічна перспектива дослідження заявленої теми передбачає необхідність дотримання певної послідовності аналітичних дій: насамперед з'ясування причин необхідності пошуку такої моделі розвитку світу, яка передбачала б нову ідентичність, яка передбачала б єдині норми і цінності щодо перспективи існування держав. Завдяки системному методу було досліджено феномен цивілізаційної ідентичності у взаємозв'язку з політичними, соціально-економічними і культурними складовими суспільного життя. Історичний та екстраспективний методи дозволили ознайомитися з передумовами та причинами виникнення, особливостями ставлення азійської та ісламської цивілізацій до спроб розбудови глобального світу із економічною, політичною і культурною гегемонією Заходу. Критико-діалектичний метод сприяв вивченню парадоксів у подоланні кризи ідентичності.

Результати дослідження

Розвиток світу в останні десятиліття виявив проблеми, які роблять недоцільним у майбутньому роз'єднане існування цивілізацій. Фактори,

що спонукають до подібних глобальних тенденцій, криються в розвитку таких проблем, як: — великий економічний контраст між бідними та багатими країнами; — збільшення числа країн з ядерним статусом; — локальні війни, тероризм та небезпека світової війни; — глобальна екологічна криза, що прогресує; — обмеженість природних ресурсів планети.

Вищезначені глобальні проблеми людства спонукають замислитись над новою, сталою моделлю розвитку світу. Ініціатива розвитку даних тенденцій належить Західній цивілізації, яку асоціюють із Західною Європою і США. Проте, генеруючим ланцюгом глобалізації виступають США.

Причина — стрімкий злет Сполучених Штатів від початку ХХ століття і, як наслідок, набуття важелів для економічної та політичної гегемонії в світі. Сама ідея глобальних процесів з пріоритетами західних норм суспільного розвитку поступово набувала сили по закінченню холодної війни. Враховуючи вищевказане, необхідно простежити, як постає питання про ставлення азійської та ісламської цивілізацій до спроб розбудови глобального світу із економічною, політичною і культурною гегемонією Заходу [2].

Так, американський дослідник С. Гантінгтон в своїй концепції «Зіткнення цивілізацій» (1993 р.) стверджує, що на заваді західній моделі розвитку світу є конфлікт, який проявляється у несприйнятті західних основ суспільного розвитку з боку азійської та ісламської цивілізацій. При цьому дослідник говорить, що Азія та ісламський світ перебувають на стадії економічного, політичного і культурного відродження, що набуло розвитку як реакція на прагнення Заходу займати лідируючі позиції у світі. Те саме, як стверджує С. Гантінгтон, стосується й азійської цивілізації: «Азійський виклик властивий усім східно-азіатським цивілізаціям — синській, японській, буддистській і мусульманській — і робить акцент на їх культурну відмінність від Заходу і час від часу на їх спільність, котра часто ототожнюється із конфуціанством» [3, с. 149]. Подібні суперечності між окремими цивілізаційними осередками по суті є, за означенням С. Гантінгтона, явищем, що отримало у нього назву «зіткнення цивілізацій». Вітчизняний дослідник В. Крисаченко в цьому відношенні зазначив: «Зіткненням цивілізацій» визначив суть найближчого періоду світової історії професор Гарвардського університету Сем'юел Гантінгтон: цей період приходить на зміну часам, коли змагання відбувалися, насамперед, за людей, територію, ресурси, ринки збуту» [4, с. 343].

Польський дослідник Гжегош Колодко у своїй праці «Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн» (2002) зазначає, що глобалізація — це: «Поняття, яке для одних асоціюється з долученням до найвищих досягнень цивілізації, культури та прогресу сотень мільйонів людей в усіх куточках планети з принципово новими можливостями створення більш раціонального та справедливого світового ладу, остаточною перемогою над звичними хворобами людства — бідністю, голодом, ксенофобією,

воєнними конфліктами... Для інших глобалізація — синонім поглиблення кричущих протиріч світового розвитку, синонім карколомного зростання соціальної несправедливості, нерівності в розподілі ресурсів та багатств...» [5, с. 5].

Дослідники О. Білорус і Д. Лук'яненко характеризуючи сьогодишній глобальний розвиток світу зазначають наступне: «Для глобального світового розвитку і в наші дні, як і в епоху холодної війни, є характерними великі і глибокі суперечності і конфлікти гегемонії і експансії, територіальні претензії, етнічна ворожнеча і релігійна нетерпимість. Все це разом створює картину глобальної нестабільності» [6, с. 9].

Одним із подібних суперечностей, що може сприяти негативно-му сприйняттю глобалізації є специфічне її усвідомлення через поняття Вестернізація. У вільній Інтернет енциклопедії це поняття визначається, як процес переходу особи, групи чи суспільства від власної традиційної системи цінностей до системи цінностей Західної цивілізації, які базуються на диктатурі закону, домінуванні індивідуального над колективним, приматі приватної власності над общинною та прав людини над її обов'язками [7].

Сьогодні здебільшого поняття «вестернізація» сприймається як деструктивне явище, що використовується Заходом супроти не західних країн в процесі розгортання глобалізації. За таких обставин вважається, що вестернізація породжена прагненнями певної олігархічної еліти Західного світу з метою збереження перспектив утримання і примноження свого економічного розвитку в подальшій перспективі світового поступу. З цих позицій вестернізація на Сході подекуди розцінюється як небезпечне явище, проникнення якого в країни так званого незахідного світу може містити ряд небезпек. В цьому ключі вважають, що в результаті політики вестернізації економіка країн, що піддаються цьому впливу видозмінюється стаючи на службу до потреб Західного світу. Здійснюється контроль над стратегічними ресурсами країн, які є прибутковими виробничими об'єктами, робітничий клас перетворюється на дешеву робочу силу з елементами експлуатації. Капітал монополізується і стає залежним від західних монополістичних компаній. Таке розуміння вестернізації веде до того, що її необхідно усвідомлювати як явище, котре сприяє перетворенню держав, що перебувають наче б то у пащах вестернізації на периферійні центри з метою експлуатації їхнього економічного і трудового ресурсу.

Втім, насправді вестернізація, умовно кажучи, як американізація незахідних суспільств не обов'язково може мати такі обриси. Це продиктовано тим, що, перш за все, кожна країна, трансформуючись під впливом глобалізації, самостійно здатна формувати і втілювати у практичну площину пріоритети власного розвитку. З іншого боку інколи сам процес глобальних видозмін світу в незахідних країнах може ототожнюватися з вестернізацією,

як американізацією культурного простору держави, що по суті може бути помилковим, оскільки глобалізацію у світі далеко не завжди пов'язують із американізацією.

Така ситуація навколо глобалізації певною мірою утворює камені спотикання на шляху розвитку світу за глобальним сценарієм. Саме фактор недовіри до процесів глобалізації та вбачання загрози у розмиванні національної ідентичності не дозволяють багатьом країнам набирати обертів розвитку до глобального світового устрою. І дійсно, в цьому відношенні у своїх міркуваннях солідарні чимало вчених.

Так в праці Домініка Мартена «Метаморфози світу» (2005) говориться, що «ідея людства, яке має з часом перетворитися на «одне ціле», ідея прогресу, що розуміється як комплекс необхідних змін, здатних реалізовуватися навколо індустріалізації засобів виробництва, політичної демократизації та настання суспільства споживання, наштовхуються нині на серйозні заперечення» [8, с. 113]. У такий спосіб можемо вести мову про те, що певні держави можуть ускладнювати собі перспективи подальшого розвитку у майбутній світовій системі. Втім, ймовірно, що відповідь на це питання сьогодні залишається в площині дискусійних. Важлива проблема в наш час, на думку автора, криється у такому понятті, як нинішня «криза ідентичності». Це явище і виступає тим фактором, що може суттєво пригальмовувати єдність світового порядку, а також мати неоднозначні наслідки у майбутньому існуванні державних утворень, що переживають «кризу ідентичності».

У цьому питанні співвідношення глобального і регіонального основну сутність становить загроза втрати національної ідентичності. Оскільки глобалізація є фактично об'єктивним процесом, то цей аспект проблеми стає все більше актуальним. Велика кількість країн вирізняються і самовизначаються власною національною ідентичністю, національними рисами, здобутками, і все це піднесено до самотнього ореолу тих цінностей, що набуті в ході історичного розвитку кожною нацією. Яскравим підтвердженням тому є наукові дослідження А. Тойнбі, що вирізнив на теренах історичного процесу чималу кількість цивілізацій як соціокультурних утворень. Не можна не погодитись з дослідником, що кожна окремо взята цивілізація має як подібні, так і спільні риси по своїй суті.

Тлумачення історичного процесу як розвитку багатьох самотніх окремо взятих цивілізацій вступає у суперечку із сучасним розумінням глобальних перспектив світового розвитку. Така ситуація викликана тим, що глобалізація передбачає модель утворення чи не єдиної глобальної цивілізації, яка б базувалася на одних механізмах функціонування інтегрованих економік, політичних відносин і культури. Інтеграція свого в чуже, тобто розмивання національної самотності, означає втрату національної ідентичності для окремо взятого соціуму. Соціум, як носій духовності,

уособлюючи специфічні риси світобачення як результату національної ментальності, складає певний цілісний соціальний організм, і спроби зламати такі духовні орієнтири держав, тим більше без пропозицій сьогодні з боку глобалізації чогось дійсно раціонально нового і сталого, викликають «кризу ідентичності». В свою чергу, «криза ідентичності» як одна з тенденцій зумовлює відродження патріархальних самобутностей з боку держав. Така ситуація дещо відсторонює подібні країни від об'єктивного процесу глобалізації, що так чи інакше постануть перед вибором — або прийняти правила глобального розвитку світу, або залишитися за межами глобалізації. Однак глобалізація може і не сприяти тотальній універсалізації національних культур, адже на наш погляд все буде залежати від певних геостратегічних інтересів.

Однак слід усвідомлювати, що по своїй суті глобалізація має вибіркового характеру, і тому навряд чи буде беззастережно і на паритетних засадах залучати до себе усіх охочих. Стосовно цього аспекту глобалізації професор В. Лях говорить, що цей процес буде своєрідним, оскільки «глобалізація буде це робити вибірково, поєднуючи значущі для неї сегменти та нехтуючи тими місцями й людьми, які вже вичерпали свої можливості або є нецікавими для неї на даний момент» [9, с. 95]. Враховуючи такі обставини, маємо усвідомлювати, що окреслюються тенденції, котрі можуть розподілити світ на дві частини, а саме на ті країни, як говорить В. Лях, що «вже долучилися до інформаційно-мережевого світу, і ті, що залишилися за його межами, і є приреченими на довічне перебування на периферії» [9, с. 97]. Варто вказати й на те, що не дарма вище було сказано і про таку сутнісну особливість глобалізації, як її інформаційно-мережевий характер. Це означає, що виходячи з таких тенденцій, світ у майбутньому, і це в першу чергу стосується економіки, буде базуватися на ефективності інформаційно-комунікативних дій, які в свою чергу будуть залежати від рівня знань того, хто в цій системі здійснює ці дії.

Враховуючи вище означене, маємо говорити, що для України є вельми актуальним зосереджувати увагу на суперечностях глобалізаційного процесу. Це дає можливість глибше усвідомити їх та визначити небезпеки, котрі чатують на держави в ході об'єктивних тенденцій глобалізації.

У випадку, коли держава опиняється обабіч глобальних процесів, як правило, постає небезпека до прояву таких явищ, як використання різночинних її ресурсів, а також експлуатації населення з метою збільшення прибутків та використання дешевої робочої сили. З цього приводу можемо говорити про «кризу ідентичності», яка полягає у намаганні повертатися до своїх національних самобутностей, як реакції на глобалізацію, котра несе в собі виклики, які асоціюються з можливостями універсалізації світу. Останнє породжує тривогу, оскільки, розмиваючи етнокультурну національну ідентичність, держави разом з тим втрачають свої, сформовані

віками, оригінальні культурні здобутки. До того ж, нові ідентичності теж не є сьогодні достатньо сформованими. Саме цей аспект розвиває «кризу ідентичності», котра, в свою чергу, здатна дещо пригальмовувати процеси глобалізації в таких країнах. Можемо зазначити, що коли культурологічна складова національних держав здатна сьогодні викликати «кризу ідентичності» — то таке явище ми не фіксуємо з боку економічної і політичної сфер суспільної життєдіяльності. Однак питання економічної і політичної глобальної інтеграції на рівноправних засадах з можливістю збереження етнокультурної національної самобутності може ускладнюватися з причини боротьби за гегемонію одного цивілізаційного полюсу з іншим, як це, наприклад, простежується між Західною і Східною цивілізаціями.

Враховуючи сказане, для України є вкрай важливим триматися на пульсі усіх інтегративних тенденцій процесу глобалізації, з тим, щоб вміло наблизитися до свого гідного місця, в майбутньому глобальному світовому просторі. Враховуючі всі ці моменти, слід усвідомлювати, що нашій країні необхідно напрацювання системи освітніх заходів, котрі ближче знайомили б український соціум із особливостями глобалізаційних видозмін світу. А сама стратегія розвитку України має включати систему комплексних заходів, котрі враховували б об'єктивні тенденції розвитку глобалізації.

Якщо взяти розвиток Західної цивілізації, то за останнє півстоліття європейські країни все більше згуртовуються навколо ідеї єдиної Європи, що досягається через модель Євросоюзу і передбачає також тісні взаємини з США в економічній, політичній і культурній площині. Процеси глобалізації країн Заходу, як показує час, є більш наочними, аніж будь-де в інших регіонах світу. Таке становище зумовлено фактором розширення Євросоюзу за рахунок країн Центральної і Східної Європи. Здебільшого, мова йде про країни колишнього соціалістичного табору. З остаточною руйнацією останнього країни, що входили до нього, опинилися переважно в складних соціально-економічних і політичних умовах. За таких обставин орієнтація на Євросоюз з метою вступу до нього здається цілком логічним прагненням, оскільки комуністична система суспільного господарювання відійшла у минуле, а натомість з'явилося прагнення наче до більш прогресивної капіталістичної моделі розвитку. Орієнтир на становлення капіталістичних відносин у колишніх країнах соціалістичного табору вочевидь вмотивований прикладом високого рівня розвитку західноєвропейських країн, які виявляють зацікавлення до стабільності у Європі, тому на основі певних вимог розширюють кордони союзу для країн континенту, як це видно протягом останніх десятиліть.

Втім, якщо європейські держави, будучи приналежними до Західної цивілізації в цілому, інтегруються, розмиваючи між собою національні кордони і при цьому не виявляючи гострих конфліктів із США, то у відношенні

Азійської та Ісламської цивілізацій це не прослідковується. Подібні міркування знаходимо у дослідника В. Крисаченка, який говорить, що «коли аналізують феномен «зіткнення цивілізацій», то мають на увазі дві антагоністичні сторони: з одного боку — західну (християно-європейську), з іншого — східну у різних її проявах (індійську, конфуціанську (китайську) та арабо-мусульманську)» [4, с. 343]. У даному випадку прослідковуються певні причини і для виникнення такого явища, як «криза ідентичності», оскільки є як споріднені між собою цивілізаційні полюси, так і роз'єднані з ними. Вочевидь, що цивілізації Сходу, залишаючись приналежними до іншої культури, прагнуть зберегти свої самобутні етнокультурні складові, з-поміж яких релігія, мова, традиції, звичаї, національний менталітет. На фоні таких суперечностей і ґрунтується таке явище, як «зіткнення цивілізацій».

У свою чергу, С. Гантінгтон говорить про видозміни економічного і культурного балансу у світі, що полягає в зростанні економічної потужності і культурної самосвідомості окремих цивілізацій. Розвиток такої ситуації вказує на те, що однополюсний світ в майбутньому ставиться під сумнів [3]. У такому разі ми дійсно приходимо до вірогідності тієї моделі розвитку світу, яка передбачає взаємоіснування цивілізацій на основах рівноправ'я у багатьох сферах життєдіяльності, і вважаємо це за найліпший варіант розвитку глобалізації.

Отже, за С. Гантінгтоном, оптимальною у майбутньому є тенденція розвитку світу, котра відсторонювала б Західну цивілізацію від універсалістських прагнень і спонукала до рівноцінних контактів з іншими цивілізаціями. Як застереження С. Гантінгтон говорить: «Універсалістські претензії Заходу все частіше призводять до конфліктів з іншими цивілізаціями, найбільш серйозними — з ісламом і Китаєм» [3, с. 13].

У цьому відношенні постає нагода з позицій сьогодення підтвердити або спростувати такі положення. Тож, як відомо, лідерство в розвитку світового капіталізму протягом ХХ ст. належало Західній цивілізації, де тривалий час гегемоном залишались США. В останні двадцять-тридцять років ситуація почала змінюватись. Азійська цивілізація, переважно завдячуючи таким країнам, як Китай, Південна Корея та Японія, за цей час здійснила значний економічний прорив. Азійська цивілізація щороку збільшує свою економічну потужність, все більше розхитуючи економічне лідерство Заходу. Дійсно підтверджується те, що економічні успіхи Китаю вивели країну у ранг впливових на міжнародній арені. Прогресивний розвиток Китаю в економічному відношенні до того ж не дає сьогодні жодних підстав говорити про перевагу Заходу у цій сфері. Останнє призводить до вирівнювання економік Західної та Східної цивілізацій, що, у свою чергу, позбавляє Захід економічного чинника на користь своєї гегемонії в глобальному світі. Наочним свідченням сьогоденної міцності та інтеграції

китайської економіки в загальносвітове осереддя є засилля різних товарів китайського виробництва на західних споживчих ринках.

Оскільки економіка і політика є взаємопов'язаними елементами, то можна стверджувати, що злет однієї із систем веде до посилення іншої. Така ситуація дає підстави говорити, що Китай зростає не тільки економічно, але і в політичному відношенні, посилюючи свої впливи на міжнародній арені. Такі тенденції сьогодні проглядаються на прикладах критики та непогодження з позиціями США в питаннях вирішення міжнародних конфліктів, як на Балканах в недалекому минулому, так і сьогодні на Близькому Сході.

Але не тільки злет китайської економіки стоїть на заваді утворення однополюсного світу. Амбіції Заходу наштовхуються в наш час на прояви азійського та ісламського культурного відродження. Ісламська самобутність запекло оберігає від усіляких асиміляцій із Заходом свою етнокультурну національну ідентичність. Особливо безкомпромисним в цьому питанні є її релігійне підґрунтя. Ісламські ціннісні орієнтири суспільного життя базуються на релігійній традиції, що диктує усталений, згідно із настановами Корану, устрій і спосіб життя людей. Іслам — це джерело расової, національної ідентичності арабських країн, яке є незмінним і нетерпимим до асиміляції з іншими релігіями на території ісламського світу. У цьому відношенні не можна не погодитись із С. Гантінгтоном, що такі питання, як релігія, мова, спосіб життя, інститут сім'ї, расова приналежність, виступають як інтегруючими, так і дезінтегруючими факторами.

В такий спосіб, виходячи з міркувань С. Гантінгтона, маємо три цивілізаційні осередки, між котрими можна протягнути так звану лінію розлому як у культурному, так і в економічному відношенні — це Захід, Ісламський світ і Східна Азія.

На думку С. Гантінгтона, азійське самоствердження виражається, перш за все, економічними факторами. Йдеться про економічне зростання Азії починаючи із 80-х рр. ХХ ст., і яке так чи інакше триває й сьогодні. Тож економіка Азії, її могутність можуть стати бар'єрами для Заходу на шляху до світової гегемонії. Із цього приводу С. Гантінгтон говорить: «Економічний розвиток Східної Азії змінить баланс сил між Азією і Заходом, особливо Сполученими Штатами. Вдале економічне зростання породжує впевненість в собі і агресивність з боку тих країн, в яких воно існує і приносить вигоду» [3, с. 151]. У свою чергу вслід за економічним зростанням в Азії розпочинається і процес культурного піднесення, це, власне, і мотивується тим, що економічні успіхи породжують значення величі, а значить, підносять на інший рівень і духовну культуру. «В міру того, як країни Східної Азії досягають економічних успіхів, їх мешканці не втрачають нагоди зробити акцент на відмінностях своєї культури, проголошуючи перевагу цих цінностей над устоями Заходу і інших країн. Азійські держави все менше

прислуховуються до вимог і інтересів США і все більше чинять спротив тиску Сполучених Штатів і Західних країн» [3, с. 152].

Таким чином зі слів С. Гантінгтона видно, що поширення західних цінностей наштовхується на потужне несприйняття, яке ставить під сумнів процес глобалізації у цьому регіоні із прозахідними орієнтирами розвитку. Це відноситься і до етнокультурних трансформацій, оскільки, універсальна культура із західною ідеологічною домінантою за таких обставин виключається.

Відомо також, що іслам завзято оберігає від усіляких проникнень у своє середовище чужих ідей, культур тощо, а канони життя у ісламському суспільстві чітко дотримані. У такому випадку, з посиланням на С. Гантінгтона, можна говорити про ще одну лінію розлому між цивілізаціями — у даному разі мова йде про вектор: Ісламський світ і Захід.

«Криза ідентичності», що породжує «ідентичності спротиву» в уособленні відроджень національних культурних здобутків певною мірою притаманна і Східній Європі. В результаті завершення холодної війни у Східній Європі поступово постало питання ідентичності в країнах, котрі здобули право на незалежність. Мова йде про країни як колишнього Радянського Союзу, так і соціалістичного табору. С. Гантінгтон у своїй праці не втрачає цю ситуацію з поля зору, а натомість говорить про таке явище, як «криза ідентичності», коли вдається до аналізу суспільно-політичної ситуації у зазначених країнах. Дослідник з цього приводу стверджує: «У новому світі центральним фактором, що визначає симпатії і антипатії країн, стане культурна ідентичність» [3, с. 186].

Підґрунтями, що визначають ідентичність націй, у С. Гантінгтона є такі національні ціннісні атрибути, як релігія, мова і сім'я. «Криза ідентичності» спонукає нації здійснювати пошуки свого подальшого самовизначення у світі, визначаючи свою культурну приналежність із спорідненими культурами з метою політичної співпраці та подальшого свого розвитку. Така ситуація із ідентичністю навряд чи може призводити до організації великих об'єднань, союзів за спільними для усіх цінностями. Натомість С. Гантінгтон зазначає про те, що представники однієї цивілізації можуть завзятіше згуртовуватися навколо певної ідеї. «Організації, створені всередині однієї цивілізації, як правило, добиваються більшого успіху і роблять більше, ніж міжцивілізаційні організації» [3, с. 195].

Таким чином С. Гантінгтон підводить до того, що світ по закінченню холодної війни значно змінився, і подальший розвиток націй має вирішуватись в площині таких проблем, як «криза ідентичності», що виникла паралельно із розвитком процесів глобалізації. С. Гантінгтон вважає процеси, пов'язані з «кризою ідентичності», доволі складним явищем: «Процес перевизначення ідентичності може бути тривалим, таким, що переривається, і болючим в політичному, соціальному, інституціональному і

культурному аспектах. На даний момент цей процес ніде не увінчався успіхом» [3, с. 310].

Загалом ідентичність є вкрай важливим фактором при постановці питання — свій і чужий. Якщо йдеться про глобальний розвиток світу, то питання нахшталт подібного створюють певні проблеми на цьому шляху. Сутність такого роду проблем лежить у площині історичного минулого. Йдеться про тривале протистояння Заходу і Сходу, котре, як уже зазначалося вище, було викликане холодною війною. Проте, не тільки цей аспект впливає на проблематику глобального розвитку.

Дійсно, можна погодитись із С. Гантінгтоном, що такі явища, як історично сформовані спільні культурні традиції, спорідненість мов, релігії, сімейних устоїв, здебільшого зближують людей, надають індивідові відчуття приналежності до певного соціуму. Тим більше це актуалізується в часи невизначеності, коли є загроза розщеплення в чомусь ще не сформованому з присмаком космополітизму. В такий спосіб спільні культурні традиції людей виступають сьогодні в якості «ідентичностей спротиву», як відповідей на розвиток глобалізації. Чи є дана відповідь на прикладі «ідентичності спротиву» адекватною глобальним зрушенням світу — питання дискусійне. Тож саме «ідентичності спротиву» стримують держави від уніфікації своєї національної етнокультури. По суті, явище уніфікації культур, як дітище глобалізації і є тим викликом будь-якій державі, що залучається до глобальних процесів. Перестороги, пов'язані із розмиванням культурної складової національної ідентичності, спонукають деякі держави до міркувань про те, як, глобалізуючись, не втратити свої патріархальні культурні здобутки. Адже, як говорить Е. Сміт: «чуття національної ідентичності стає могутнім засобом самовизначення й самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості своєї самобутньої культури. Саме завдяки спільній неповторній культурі ми спроможні дізнатися «хто ми такі» в сучасному світі» [10, с. 26]. Проте, все ж не зважаючи на такі перестороги та страхи втрати національної ідентичності, світ продовжує рухатися в напрямку глобалізації, і все більше вчених вказують на об'єктивний характер її розвитку. В цьому відношенні слід очікувати з часом посилення трансформаційних впливів з боку глобалізації на етнокультурні здобутки націй.

Окрім вище означених векторів протистояння, напевно, що існує ще один — це Росія і Захід. З цього приводу у вітчизняного дослідника Ю. Павленка знаходимо думку, що «водночас на міжнародній арені і після краху СРСР залишаються держави, достатньо потужні для того, щоб проводити самостійну політику. Серед них не тільки Японія, але й Китай, Індія та Іран, а в деяких ситуаціях навіть Росія, що періодично демонструє амбіції великої держави. Ці країни створюють деяку політичну противагу планетарній гегемонії Заходу» [11, с. 39].

Безперечно, Ю. Павленко був правий стосовно протистояння Росії Заходу. Росія за часів розпаду Радянського Союзу не змінила свій тоталітарний режим, свій експансіоніський гонор, розв'язавши за останні три десятиліття самі криваві війни Сирії, Лівані, Чечні, Грузії, Україні. Росія зруйнувала систему міжнародної безпеки, загрожує світу ядерною війною.

В такому разі ми приходимо до вірогідності тієї моделі розвитку світу, яка передбачає взаємоіснування цивілізацій на основах рівноправ'я в багатьох сферах життєдіяльності. Такий поліцивілізаційний підхід до розв'язання проблем глобального розвитку світу є можливістю нівелювати таке явище, як агресивна культурна глобалізація, та не виключено, що і певною мірою зняти напругу навколо назрілої сьогодні «кризи ідентичності».

Висновки

В реаліях сьогодення глобальний розвиток світової цивілізації створює проблемні ситуації навколо культурних засад подальшого існування націй-держав. З одного боку, розгортається тенденція по відродженню патріархальних культурних цінностей і навіть фундаменталізмів, а з іншого, проглядаємо певний рух до космополітичної культури. Відродження національних самобутніх культурних цінностей в умовах глобалізації як і у відношенні інших подібних епох в наукових колах отримало назву «кризи ідентичності». А самі структурні складові культурної основи національної ідентичності які ми визначили через релігійний світогляд, мову, традиції, звичаї, національний менталітет та означаються як «ідентичності спротиву». «Ідентичності спротиву» відроджуються внаслідок реакції на спроби уніфікації національних етнокультурних здобутків з боку глобалізації.

Причини такого явища відомі науковому загалу і криються в ситуації невизначеності, коли, з одного боку, йде процес розмивання структурних складових етнокультурної національної ідентичності, а з іншого, нові форми ідентичності ще не є сформованими. Така ситуація породжує острахи, оскільки патріархальні орієнтири етнокультурної національної ідентичності стираються, а нові форми ідентичності ще чітко не виражені. За такої ситуації процес відродження національних культурних самобутностей виглядає досить природно, оскільки культурні обриси глобалізації не є досить визначеними, але розмивання національних веде до втрати можливості національної самоідентифікації індивіда.

Список посилань

1. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації: Монографія. Київ: Логос, 2011. 416 с.
2. Матвійчук А. В. Права і свободи людини і громадянина як політичний корелят взаємовідносин держави і громадянського суспільства.

Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Вип. 150 (12). Київ: ВІР УАН, 2019. С. 45–49.

3. Гантингтон С. Столкновение цивилизаций; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. Москва: АСТ, 2005. 603 с.

4. Крисаченко В. С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри: Монографія. Київ: НІСД, 2005. 368 с.

5. Колодко Г., Гжегош В. Глобалізація і перспективи розвитку пост-соціалістичних країн. Київ: Основні цінності, 2002. 248 с.

6. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку: Монографія. Київ, 1998. 416 с.

7. Лубська В. В. Глобалізація та вестернізація: взаємозв'язок, взаємозалежність, незалежність чи тотожність понять? URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/58856/15-Lubska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 21.02.2020).

8. Мартен Д., Мецжер Л., П'єр Ф. Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / пер. з фр. Маркічева Є. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2005. 302 с.

9. Нові форми ідентичності в добу глобалізації. Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі / В. В. Лях, В. С. Пазенюк, Я. В. Любивий та ін. Київ: ТОВ «XXI століття: діалог культур», 2009. С. 94–110.

10. Сміт Ентоні Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія; пер. с англ. Київ: Вид-во «К. І. С», 2004. 170 с.

11. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства: Навч. посібник. Відп. ред. та автор вст. слова С. Кримський. Київ: Либідь, 1996. 360 с.

References

1. Spivak, V.M. (2011). Political and legal and socio-cultural dimensions of globalization: Monography. Kyiv: Logos, 416 p. [in Ukrainian].

2. Matviychuk, A.V. (2019). Human and civil rights and freedoms as a political correlation between relations between the state and civil society. Hileya: scientific journal. Collection of scientific works. Release 150 (12). Kyiv: VIR UAN, 45–49 [in Ukrainian].

3. Huntington, S. (2005). Clash of civilizations /translation from eng. T. Velimeyeva, Y. Novikova, Moscow: AST, 603 p. [in Russian].

4. Krysachenko, V.S. (2005). Dynamic of population: populational, ethnic and global dimensions: Monography. Kyiv: NISD. 368 p. [in Ukrainian].

5. Kolodko, H. & Gjeshosh V. (2002). Globalisation and perspectives of post-socialistic countries development. Kyiv: Main values, 248 p. [in Ukrainian].

6. Bilorus, O.H. & Lukyanenko, D.H. and others (1998). Global transformation and strategic development. Kyiv, 416 p. [in Ukrainian].
7. Lubska, V.V. (2020). February 21st) Globalisation and westernization: interrelation, interdependency, independence or equality of terms? URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/58856/15-Lubska.pdf?sequence=1>.
8. Marten, D., Metsjer, L. & Pie F. (2005). World methamorphosis: Sociology of globalization/ translation from fr. Y. Markichev. Kyiv: Publishing house «KM Academy», 302 p. [in Ukrainian].
9. New identity forms in globalization century. (2009). Informational society in socio-philosophical retrospective perspective / Lyah, V.V., Pazyenyuk, V.S., Lubyvyi Y.V. and others Kyiv: LLC «XXI century: culture dialouge», 94–110 [in Ukrainian].
10. Antony, Smith D. (2004). Nationalism: theory, ideology, history [translation from eng.]. Kyiv: Publishing house «K.I.S.», 170 p. [in Ukrainian].
11. Pavlenko, Y.V. (1996). History of world civilization: socio-cultural development of humanity: Studying manual. Responsible redactor and author of paste word S.Krymskiy. Kyiv: Lybid. 360 p. [in Ukrainian].

Andrii Matviichuk

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-4051-2484>

e-mail: matvijchuk@nas.gov.ua

WAYS OF SELF-ORGANIZATION OF THE POPULATION ON THE WAY TO OVERCOMING THE CRISIS OF IDENTITY

Abstract

Defined that «crisis of identity» hide in itself intention of states to separate from cultural assimilation as consequence of global world processes, dictated by the situation of uncertainty when national cultural identity can be destroyed and new identities are still clearly uncertain. Actualized S. Huntington's position according to which when «crisis of identity comes for people, shelter and faith, religion and family are important first of all. People grouping with those who have the same roots, church, language, values and institutions and keep on the distance from those who have another». Analyzed that really this conditions today are the reasons of reborn of the patriarchal cultural identities and even fundamentalism. However, it is beware that states which in some places shows tendency to reborn of ethnocultural national identity, can risk to stand on the sides of objective globalization processes. At the same time it's not excluded and scenario when rebirth of patriarchal identity can't remove states from participation and while national cultural achievements stay secured.

Noticed that Ukraine as a state that just has embarked on a path of it's own independence development and immediately trapped in situation of choice of it's own geopolitical future. In this case highlighted there is very important to realize all of essential features of global development tendencies which enhancing tendencies to blurring each national borders as in economical, political and in cultural spheres because from this depends how will look future perspective of ukrainian state existence.

Keywords: self-organization of the population, crisis of identity, globalization, values, cultural sphere, national state.

Стаття надійшла до редакції 19.04.22

© Матвійчук А. В., 2022